

однією з них є соціокультурна компетенція, яку ми розуміємо як сукупність взаємопов'язаних якостей особистості, набутих нею знань, що спонукають до продуктивної педагогічної діяльності в умовах сучасного полікультурного суспільства. Основними складовими соціокультурної компетенції вчителя початкових класів ми визначаємо: толерантність, почуття поваги до національних і соціальних меншинств, знання та розуміння культури, поглядів, звичаїв інших націй, уміння користуватись цією інформацією через співпрацю, діалоги, взаємодію тощо. Вважаємо особливо важливим формувати ці якості у майбутніх учителів початкових класів, адже саме для студентів, на наш погляд, існують сприятливі дидактичні та методичні умови формування соціокультурної компетенції. Під час навчання майбутні вчителі мають змогу накопичувати знання про соціокультурні явища, аналізувати їх і проводити певні аналогії у різних галузях знань, і вже сформовані на певному рівні знання застосовувати у практичній діяльності в школі. У колективі молодших школярів можуть зустрітись представники різних національностей і соціальних прошарків, тому вчитель зобов'язаний створити дружню атмосферу класу, навчити учнів поважати один одного, співчувати і допомагати, сформувати відповідні якості особистості, а також дати певну інформацію про культурні особливості різних націй.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в обґрунтуванні найбільш ефективних шляхів, що сприяли б підготовці учнів початкових класів до життя в сучасному полікультурному суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бібік Н.М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В.Овчарук. – К.: “К.І.С.”, 2004. – С. 47-52.
2. Ващенко Г. Виховання волі і характеру // Твори. Т. 3. – К., 1999.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укладач і гол. редактор В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2002. – 1440 с.
4. Гончаренко Л.А. Формування готовності вчителів до професійної діяльності в умовах полікультурного середовища в системі післядипломної освіти: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – Херсон, 2006. – С. 62-63.
5. Драгоманов М. Передне слово (До Громади 1878 р.) // Вибр. – К., 1991.
6. Зимняя И. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Дайджест. – 2003. – № 4. – С. 18-23.
7. Наседкина Г.А. Опыт социокультурной деятельности подростков в системе дополнительного образования // Педагогика. – 2007 – № 4. – 58 с.
8. Словник іншомовних слів / За ред. О.С.Мельничука. – К., 1974. – 345 с.
9. Сухомлинський В.О. Людина – найвища цінність // Вибр. тв.: У 5 т. Т.5. – К., 1977. – 639 с.
10. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения Н.И.Пирогова // Избр. пед. соч. – М., 1945.
11. Филипчук Г.Г. Общечеловеческое и этнокультурное в образовании: взгляд из Украины // Педагогика. – 2007. – № 1. – 21 с.
12. Хуторский А. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58-64.
13. Шапар В. Психологічний тлумачний словник. – Харків: “Прапор”, 2004. – С. 203.

УДК 371.15: 372: 001.5

І.О. Пальшкова

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У статті розглянуті проблеми формування професійно-педагогічної культури вчителя початкових класів у наукових дослідженнях.

Problems of professionally-pedagogical culture formation of the teacher of primary classes in scientific researches are under consideration in the article.

Актуальність дослідження. Сьогодні загальноновизнаний той факт, що освіта в сучасному світі як культурно-соціальний інститут переживає глибокий кризис, що є віддзеркаленням глобальної цивілізаційної кризи. Його подолання пов'язується зрештою з “поворотом” до людини у всіх сферах життєдіяльності людства, зокрема у сфері освіти. Як відомо, всяка освітня система базується на певному розумінні миру і людини, яке визначає цілі і завдання освіти, його зміст, методи, засоби і форми.

Ідеї гуманізації, які набули останнім часом широкого поширення, на жаль, не сприяли в достатній мірі відмові освітньої системи від орієнтації на знання, уміння і навички як генеральну мету. Безумовно, знання, виступаючи основою розвивального навчання, необхідні, але вони лише проміжний, а не кінцевий результат освіти. Процес гуманізації припускає переосмислення цілей освіти, перехід від “знанняцентризму” до “людиноцентризму”.

Культурно-історичний аспект у педагогічних дослідженнях сьогодні має принципове значення, оскільки він припускає ретроспективний і соціокультурний аналіз вивчення проблеми загальнокультурної підготовки майбутнього вчителя. Культурно-історичний підхід у дослідженні проблеми загальнокультурної підготовки педагога є міждисциплінарним і орієнтований, перш за все, на використання даних історії філософії, історії психології, педагогіки, історії науки в цілому. Найважливішими складовими культурно-історичного аналізу виступає вивчення педагогічних цінностей, технологій, форм і результатів педагогічної творчості як синтезу суб'єктивного і об'єктивного, професійно-педагогічної культури як форми прояву загальної культури особистості.

Останні дослідження. У ряді досліджень загальна культура педагога розглядається як чинник успішності педагогічної діяльності (В.А.Сластенін, Н.В.Кузьміна, А.А.Петров, І.Е.Відт, І.Ф.Слюняєва та ін.), в яких вказуються лише узагальнені характеристики загальнокультурної і професійної підготовки педагога. Як узагальнена методологічна основа при дослідженні проблеми загальнокультурної підготовки вчителя образотворчого мистецтва автор спирається на наступні підходи в освіті:

1) антропологічний підхід: учитель не тільки суб'єкт культури, але і її об'єкт, оскільки він не тільки її відтворює, “опредмечує” культуру в нових поколіннях людей, але і сам є її “продуктом”;

2) культурологічний підхід, де під проблемами педагогічної освіти розуміється оволодіння вчителем загальною і професійно-педагогічною культурою, активне засвоєння педагогічних теорій, цінностей, технологій. Опанувавши загальною і професійно-педагогічною культурою як “внебіологічним механізмом” передачі соціальної спадковості, вчитель реалізує в своїй практиці культуротворчі функції освіти і педагогіки.

3) Найважливішим визначальним чинником у проектуванні майбутнього вчителя є діяльнісний підхід, заснований на вивченні структури і змісту основних видів і завдань професійно-педагогічної діяльності фахівця конкретного профілю в “справжньому” і проєктованому “майбутньому”, тобто “дослідження контура функціонування і контура розвитку сфери даної діяльності в умовах сучасного стану суспільства, вивчення закономірностей і особливостей реального процесу “творіння” (З.Д.Жуковська та ін.). Психологічна школа розглядає важливий аспект освітнього процесу – проблему взаємодії викладача і учня як послідовний і логічний перехід від перцептивно-пізнавальних елементів дій педагога до перцептивно-пізнавальних ідей і елементів дії учнів. Ця школа стимулювала вивчення комунікативної культури педагога.

В останні десятиліття отримали особливий розвиток дослідження в області гуманістичної педагогіки і психології. Вони об'єднують в собі ідеї різних напрямів, течій, шкіл (екзистенціалізм, педоцентризм, педагогічна футурологія). Загальним для її представників є визнання унікальності, неповторності особистості. Мета гуманістичної

педагогіки полягає в створенні умов для культивування особистості вихованця і її самовираження (Дж.Дьюї), для самореалізації як прояву таланту, здібностей і дарувань особистості (А.Маслоу), продуктивного особистісного зростання (К.Роджерс). Найточніше і образно мета гуманістичного виховання викладена А.Маслоу, який бачить її у тому, щоб допомогти людині виявити те, що в ньому вже закладене, не нав'язуючи своїх уявлень про нього (2).

Для розуміння процесу формування педагогічної культури особливе значення мають роздуми і висновки Р.Бернса про людські знання вчителя. На матеріалі конкретних досліджень Бернс показав, що вчителі і викладачі, які володіють позитивною самооцінкою, упевненістю в собі, в своїх здібностях, легко вступають у спілкування з учнями, студентами і тому ефективніше вирішують педагогічні задачі.

Мета статті: розкрити проблему формування професійно-педагогічної культури вчителя початкової школи, розглянути різні аспекти цього особистісного утворення.

Отримані результати. Зміст загальнокультурної підготовки студентів у педвузі повинен відображати, перш за все, процес прогресивних змін якостей особистості майбутнього вчителя у бік його саморозвитку і самореалізації як у навчальному процесі, так і, безпосередньо, в професійній діяльності. Це можливо лише при використанні принципу системності, дотриманні структурної гнучкості в побудові моделі загальнокультурної підготовки і визначенні засобів педагогічної дії на особистість студента в класичній тріаді – навчання, розвиток, виховання, де головним є виховання.

Відчути себе частиною світової культури – важливе завдання для студента педагогічного вузу. Тому методики побудови нових програм повинні враховувати дані як із загальної, так і з професійної культури і базуватися на наступних положеннях:

- наявність певних потреб у студентів відносно знань, умінь, навичок, що визначають загальну культуру майбутнього фахівця;
- здійснення загальнокультурної підготовки на основі певної моделі фахівця, що визначає конкретні цілі, зміст і методи загальнокультурної підготовки;
- розуміння студентами необхідності, важливості, доцільності засвоєння навчальної дисципліни в цілому і її окремих розділів не тільки відносно особистісно значущого сенсу, але і суспільного, професійно-педагогічного значення;
- включення студентів у процес загальнокультурної самоосвіти і самовиховання;
- навчання на високому рівні трудності, але в той же час посилене для студентів із погляду складності навчального матеріалу і з погляду наявності часу для виконання навчальних завдань.

Таким чином, основними завданнями загальнокультурної підготовки є: формування загальної культури майбутнього вчителя, виховання високих культурних потреб та інтересів, вдосконалення особистісної, діяльнісної, комунікаційної культури, усвідомлення свого місця в діалозі культур, а також розвиток культурної і професійно-педагогічної самосвідомості.

Принципи загальнокультурної підготовки в педагогічному вузі повинні бути однакові для всіх факультетів. Їх реалізація багато в чому залежить від бажання та уміння студентів прийняти на себе відповідальність за власну підготовку, у тому числі і загальнокультурну. До даних принципів ми відносимо:

1) навчання, освіта і самоосвіта повинні будуватися на особистісній зацікавленості студента, його індивідуальних інтересах, здібностях до засвоєння, трансляції і відтворення культури;

2) бачення студентом перспективи власної підготовки, самоосвіти і самовиховання, де формується здібність до самовідтворювання в культурі, спрямована на усвідомлення і цілеспрямоване перетворення навчальної діяльності, в процесі якої знання, отримані студентами, стають основою їх майбутньої професійно-педагогічної майстерності;

3) принцип цілісності навчально-виховного процесу є тією основною ланкою, яка зв'язує знання, уміння, навички, прагнення й інтереси студентів у єдине ціле і служить не тільки орієнтиром, але і визначальним якісним критерієм ефективності процесу навчання;

4) домінантою загальнокультурної підготовки студентів педагогічного вузу повинні стати особистісно-діяльнісний і системний підхід, де кожній особистості пропонують право вибору власної думки, пошукової діяльності, спрямованої на вироблення художньо-образного, творчого мислення і культурних якостей майбутнього фахівця, з метою засвоєння внутрішнього, інваріантного плану діяльності для передачі його підростаючому поколінню;

5) розвиток культури майбутнього фахівця неможливий без створення нового педагогічного середовища як особливого культурного простору, що припускає співдружність педагогів і студентів як односторонців культурно-освітнього процесу.

Організуючи загальнокультурну підготовку студентів, необхідно виховувати у майбутніх учителів самостійність мислення, навчити їх не просто вбирати культуру, а, в першу чергу, самостійно орієнтуватися в ній, відбираючи все необхідне для своєї майбутньої професійної діяльності. Таким чином, функції процесу загальнокультурної підготовки в педагогічному вузі полягають в тому, що вони повинні сприяти: розвитку всіх планів культури особистості майбутнього педагога (особистісного, діяльнісного, комунікативного), куди входить також розвиток загальнокультурних інтересів і здатності емоційно сприймати і переживати, включатися в культурну діяльність; засвоєння студентами моделей культурно-етичних операцій або дій відносно до художньо-естетичних об'єктів і передачі знань, ціннісних орієнтацій традиційного та актуального, сучасного характеру; активізація творчого відношення до навколишньої дійсності, до себе, до справжньої і майбутньої діяльності.

Суть розвитку людини в культурі як одного з головних способів розкриття людських сил виявляється в 3-х основних формах:

1) у засвоєнні культури існуючої дійсності (миру), оволодінні накопиченим людством культурного багатства (дія особливих інкультураційних і аккультураційних процесів, де найважливішу роль грає індивідуалізація і отримання кожним студентом своєї культурної ідентичності);

2) у культуротворчій діяльності, оскільки необхідно не тільки зберігати, передавати культурні цінності, але й розвивати культуру, створювати нове в процесі творчості. Творчість спрямована на створення і засвоєння культури і є складовою частиною та необхідною умовою суспільного розвитку;

3) у особистісному прояві культури (культура мислення, сенсорна (емоційна) культура, культура поведінки і спілкування).

Під загальною культурою особистості вчителя розуміється культурно-орієнтований творчий світогляд і поведінка, засновані на позитивно-соціальному відношенні до себе й інших, професійно-педагогічній діяльності і дійсності, що припускає в системі його підготовки комплекс – інтеграцію загальнонаукових, загальнокультурних, художньо-естетичних знань, складові духовно-етичної й інтелектуальний зміст особистості. Загальна культура особистості педагога будується на формуванні позитивного відношення до професії, самоусвідомлення себе мислячим суб'єктом культури, рефлексії, засвоєнні інваріантних способів мислення і творчої професійно-педагогічної діяльності.

Професійна культура є атрибутивною властивістю певної групи людей, яка виступає результатом розподілу праці, що викликала деяке відособлення певних видів суспільної діяльності. Розглядаючи професію як певне соціально-культурне явище, слід виділяти її складну структуру, яка включає предмет, засоби і результат професійної діяльності. При цьому високий рівень професійної культури, головним чином, характеризується здібністю до рішення поставлених професійних задач, рівнем розвитку професійного мислення. Таким чином, під професійною культурою розуміється певний ступінь оволодіння членами професійної групи прийомами і способами рішення поставлених соціальних завдань [4: 31].

Слід зазначити, що поняття “Професійна культура вчителя” хоча достатньо давно включено в практику педагогічної діяльності, її теоретичне вивчення почалося порівняно недавно. Зокрема, в роботах С.І.Архангельського, Е.В.Бондаревської, З.Ф.Есаревої, Н.В.Кузьміної, Г.І. Хозяїнова й інших дослідників розглядалися такі поняття, як “педагогічні здібності”, “педагогічна майстерність”, побічно пов'язані з дослідженнями педагогічної

культури як цілісного утворення. Сам же термін “педагогічна культура” з’явився в педагогіці у той період, коли закладалися основи культурологічного підходу в гуманітарних науках, перш за все філософії, соціології, педагогіці, психології. При цьому педагогічна культура розуміється як найважливіша складова загальної культури вчителя, яка виявляється в системі професійних якостей. Ми вважаємо, що педагогічною культурою можуть володіти люди, які і не займаються педагогічною практикою, тоді як професійно-педагогічною культурою повинні володіти люди, покликані здійснювати педагогічну діяльність на професійному рівні.

У сучасній вітчизняній літературі прийнято виділяти наступні компоненти моделі професійно-педагогічної культури: аксіологічний, технологічний, особистісно-творчий [4: 33]. Аксіологічний компонент утворений сукупністю педагогічних цінностей, створених людством і своєрідно включених у цілісний педагогічний процес на сучасному етапі розвитку освіти. Технологічний компонент включає прийоми і способи педагогічної діяльності вчителя. Особистісно-творчий компонент професійно-педагогічної культури розкриває механізм оволодіння нею і її втілення як творчого акту. Разом із тим, дані компоненти достатньо поверхнево стосуються питань формування професійно значущих особистісних новоутворень у психіці людини – майбутнього фахівця, не розкривають механізми “еволюції професіоналізму” на психолого-діяльнісному рівні.

Ми вважаємо, що як інтеграційні особистісні утворення, що характеризують професійну культуру вчителя, слід розглядати і професійну картину світу, концепцію професійного життя, професійну позицію, індивідуальний стиль духовності.

Концепція професійного життя вчителя включає, по-перше, установки, що лежать в основі його відношення до природи, людства, Вітчизни, етнічного співтовариства, професійної групи, навчального колективу, самому собі; по-друге, набір фундаментальних цінностей як “ціннісних зразків”, наприклад, позитивні якості вчителя або моделі поведінки вчителя в певній ситуації; по-третє, модифікація системи універсальних опозицій свідомості, якою необхідно протистояти, або культивувати протилежні за значенням цінності; по-четверте, існуючі в національній культурі уявлення про вищі цінності, а також “аксіом свідомості” (що традиційно передаються людині як риси національної вдачі), які виконують одночасно функції засобів “монтажу картини світу”, опорних елементів пізнавально-оцінної діяльності і фундаментальних основ соціальних норм і правил поведінки. Концепція професійного життя предстає у вигляді ціннісних орієнтації і визначає спрямованість особи вчителя.

Професійна картина світу вчителя, як суб’єктивний образ об’єктивної педагогічної реальності, що існує в свідомості педагога, крім концепції життя, включає такі важливі компоненти, як, по-перше, уявлення про весь світ: єдності світу; взаємодії макро- і мікросмосів, про сучасні тенденції розвитку людства, суспільства; по-друге, уявлення про систему соціальних цінностей російського суспільства; по-третє, уявлення про професійну місію вчителя, про його завдання у вдосконаленні духовного життя людей; по-четверте, відношення до світу (благоговіння, здивування і таїнство).

У структуру професійної позиції учителя, яку ми визначаємо як інтеграційну характеристику його особистості, що виражає суб’єкту систему відносин, теоретико-методологічних знань, ціннісних орієнтації і що визначає особистий для рефлексії спосіб педагогічної діяльності, разом з концепцією життя входять система установок, що визначають єдину спрямованість особистості на ідеал (“Я” концептуальне”), переконання, (включаючи релігійні), шанобливе відношення до переконань інших людей, розуміння ролі переконань у своєму професійному становленні (“Я” ідеологічне”); норми і правила поведінки вчителя, що існують в суспільстві, поведінкові стереотипи, пов’язані з соціальною роллю вчителя (“Я” юридичне”); етика і семіотика поведінки вчителя: етикет педагога, художній смак, мова жестів і міміки, мода (“Я” етичне”).

Ефективність розвитку особистості майбутнього вчителя як суб’єкта педагогічної культури забезпечують педагогічні умови:

- введення студентів у світ цінностей і забезпечення вибору їх особистісних сенсів;
- забезпечення студентів науковими знаннями;
- орієнтація на самореалізацію творчої діяльності;
- забезпечення життєвого самовизначення.

Потенціал вузівського змісту освіти і в цілому процес навчання в справі виховання культури розумової праці у майбутнього вчителя початкових класів розкривається при відповідному цілепокладанні, організаційно-методичної діяльності, що забезпечує координацію роботи професорсько-викладацького складу факультету, всіх кафедр, що здійснюють професійно-педагогічну підготовку студентів, діагностику і корекцію результатів виховання, а також при спеціальній підготовці студентів до виховання культури розумової праці у молодших школярів за рахунок детального теоретичного і практичного вивчення змісту шкільної освіти, процесу навчання в початковій школі і специфіки виховання культури розумової праці у молодших школярів.

Результативність виховання культури розумової праці у студентів залежить від сформованості їх установки на усвідомлення цього феномена як особистісної і професійної цінності, на практичне освоєння його в суб'єкт – суб'єктній взаємодії з викладачами університету, вчителями, працівниками шкіл і народної освіти на основі професійного діалогу, самоідентифікації з педагогічною професією, сумісного пошуку в справі виховання культури розумової праці у молодших школярів.

Зважаючи на багатопредметність навчального процесу у початковій школі, Я.О.Лугіна досліджувала інтегративний підхід до професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів у процесі навчання образотворчого мистецтва, а Н.В.Федяїнова – в навчанні їх інформаційним технологіям.

Наведений огляд основних напрямків розробки науково-теоретичних і науково-методичних засад відображає основні підходи й інтереси вчених щодо оптимізації процесу підготовки майбутніх учителів початкових класів до професійної діяльності у вищих навчальних закладах, але висвітлює в повному обсязі всі виконані за цією проблемою дослідження. Однак вони дозволяють стверджувати, що сьогодні залишається низка питань, які не знайшли вичерпного обґрунтування у наукових дослідженнях. Так, залишається відкритим питання про специфіку професійної діяльності вчителя початкових класів і способи її відображення у змісті та технологіях організації їх підготовки у вищій школі. Не менш складним є питання про підготовку вчителів до створення і використання здоров'єзберігаючих технологій навчання молодших школярів; нових інформаційних технологій, ігрових тощо. Вирішення цих питань визначають перспективи і напрямки подальших досліджень щодо підготовки майбутніх учителів початкових класів до професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аванесова Г.А. и др. Морфология культуры. Структура и динамика. – М., 1994. – 415 с.
2. Авраменко К.Б. Методична підготовка вчителів початкових класів у педагогічних навчальних закладах України (1956-1996) Автореф. дис. ... канд. пед.наук.
3. Валиахметова Н.Р. Развитие профессионально-педагогического образования учителя начальной школы в России конца XIX – начала XX века: Автореф. дисс. ...канд.пед.наук. – М., 2004. – 17 с.
4. Валицкая А.П. Современные стратегии образования // Педагогика. – 1997. – № 2-3.
5. Варданян Ю.В. Строеие и развитие профессиональной компетентности специалиста с высшим образованием: Автореф. дисс. ...д-ра пед. наук. – М., 1999. – 38 с.
6. Васильева М.П. Формирование коммуникативных умений как компонента педагогической культуры будущего учителя. Дис. ...канд.пед.наук. – Харьков, 1996. – 181 с.